

KALETAR LITERATURAZ EDO USTE OKERREN ZUZENKETAZ

JUAN SAN MARTIN

Euskal literaturaz arduratu garen euskaldunok inork esan beharrik ez dugu gure hizkuntza zaharrak ez duela literatura aberatsik eta ditugun ajeak ez dugula inork erakutsi beharrik. Baina literatura hain aberatsa ez izatetik hirugarren mundukotzat jotea beste gauza bat da, eta euskararik ez dakitenek kultura gabekotzat epaitzen ari zaizkigu. Ulertzen ez dutena era hortara epaitze hori heurak jakingo dute zergatik, baina ez gurearen maitasunez, noski.

Egia esan, horrek ez nau gehiegi larritzen, edo ez behintzat gure arteko uste okerren haina. Zoritxarrez, euskarazko eskolarik ezaz, ez dugu izan gure literaturaren zabalkunderako aukera gehiegirik (baterez ez esatearren). Eta hor-hemen zabalduak diren zenbait liburutan maizegi erabili da gure literatura nekazari mundukoa den ustea, edo kaletar literaturarik ezarena. Askok gure egunotan opa duten literatura «urbanoa».

Egia esan, kaletar gizartea aldakorragoa da eta bere abiadan egunean egungoa erabiltzea eskatzen du, hein batean, gaurkotasuna. Eta, hontan, aitortu beharrezkoa iduritzen zaigu, egunean egungo beharretara moldatzea kostatzen zaiola euskarari. Baina ez ordea lehendik kaletar edo urbano literaturarik ez duelako.

Euskal literaturaren lehen izpi idatziak Erdi-aroaren bukarakoak ditugu: Oinaz eta ganboar guduenak, Alos-torrekkoa, Mondragoko kantak eta abar, eta Euskal Herriaren beste muturrean Bereterretxan khantoria. Hoiek inondik ere ez dute baserritar edo «rural» antzik. Edozein gizarte arazotan jartzekoak dira.

Izan ere, Erdi-aro bukaeran hasi eta Pizkundea zehar, Gipuzkoan behinik-behin, hiriak baserriak baino jendetza gehiago dute. Itsas-gizonak, ola-gizonak, artesanoak beren gremioz eta merkataria, nekazariak eta artzainak baino biztanle gehiago osatzen zuten. Zer esanik ere ez guziak euskaldun zirela, zerren 1982an oraindik, Pierre Loti-k Zumarraga bisitatzean, Papagayo edo loritoak ere euskaraz mintzatzen omen ziren.

Garai hartako Mondragoe (Arrasate ondoan sortutako hiri hura), Tolosa eta Donostiakin batean probintziako hiririk handiena zen 1448ko erreketara arte, eta bertako kantak kaletartzat har genezazke.

Etxeparek euskarazko lehen liburua inprimatzean (1545), edonorentzat argitaratu zuen. Leizarragak Biblearen lehen itzulpen hura (1571), Europako Pizkundearekin bateratsu, edonorrentzat idatzi bazuen ere, jakin-zale edo kultur gizonei gehiago begiratu, nosko, eta protestante mugimenduak populua izan zuen etsairik handiena. Axularren *Gero* (1643) eta Sarako eskolaren inguruan sortu zen erlijio literatura bera ere, edozein motatako euskaldunekin pentsatu bazen ere, kultur gizonei begiratu zezarren.

1677an nork behar zuen itsasoko nabegazioari buruzko liburua, era berean Luberrira (Terranova) joateko gida-liburutzat balioko zuena? Martin Hoyarزابalek frantsesez idatzia eta Piarrres D'Etcheberrik zerbait gehiturik itzulia.

Ifar Euskal Herrian XVII. mendean indartsu zetorren literatura, urrengo mendean Utrecht-eko tratatuaren ondorenez behertako zena, erlijio joerazkoa izan zen gehien bat, baina ez nekarizarena.

Besteak beste Oihenarten poemak ez ziren laborari mailakoak.

Hego Euskalerrian, Larramendiren eraginez mugitu zen bertako literaturagintza eta XVIII.mendeko antzerkigileak, Munibe eta Barrutia, hiritarrak ziren. Mogelek, *Peru Abarka*-n, enziklopedia gisa agertu zuena, bertako basarritarra hobeto mintzatzen bada ere, orduko bizierak jasotzen ditu Markiña inguruan. Iztueta-aren bilketak non sartu?

Bilintx kaletarraren olerkiak Curros Euriqúez-ek maite bazituen eta Etxahun Barkoxekoarenak Chamisso-k, zer esan genezake? Non kokatu hoiek?

Baina, erromantikoetan sartzen garelarik, behar bada hor aurkitu genezake gakoa. Xenpelarrek Iparragirre desafiatu zue-
nean kantatutako bertsoak adieraziko digunez, Xenpelarrek bere
burua baserritar eskolako egiten zuen, honek bere bertsoarako
legeak zituela agertuz. Bai, Iparragirrek bazuen,

*Eskola ona eta musika,
bertsolaria gaiñera.*

Besteak ere zerbait izango ziren horrela hornituko balira,
baina baserritar eskolak bere legeak eta bere erak zituen, non-
bait edo zalantza gabe, Iparragirrek betetzen ez zituenak. Hone-
gatik, ez harritu beste honako hau esan bazion:

*Atoz gure kalera
baserritar legera,
musika hoiek utzita:
Errenderian bizi naiz eta
egin zaidazu bisita.*

Xenpelarrentzat, Iparragirren hornidura horiek baserritar gi-
rotik apartekoak ziren.

Gero, erromantikoak barna ikus genezake M. Hiribarren-en
poema Orixe-nagandik oso desberdina zela, kaletarragoa. Jose
Manterolak sortu zuen *Euskal Erria* aldizkaria barna eta naiz
Donostian M. Soroagandik sortu zen antzerki mugimendua ez
dìrela kaletarrak baizik.

Erromantikoen azkenaldera, baserriak Arkadia baten miti-
fikazioa hartzen du, gure ohitura zaharren gorde-leku. Ahozko
literatura biltzean, hala beharrez, aberatsagoak edo emankorra-
goak izan dira nekazari gizartekoak, gizarte zaharragoak hala
dakarrenez. Baina, argi geldi bedi, horrek ez duela bestea
ukatzen.

Orotariko literatura dugu. Lehenak geroan iraungo badu,
orain oraingoa bete beharra dugu. Guk gaur egun eskaintzen
duguna baliozkoa ote? Orain da gure ordua eta bete dezagun
tokatzen zaigun arloa. Gizaldi bakoitzak berea bete beharra du.
Hemen eta non-nahi, literaturagintzak eztu beste zentzurik.

AGUSTIN ANABITARTE, DONOSTIAR EUSKAL IDAZLE JATORRA

JUAN SAN MARTIN

1981eko ekainaren lauean hil zitzaigun Donostian Agustin Anabitarte Irazu euskal idazle jatorra. Hiri berean sortua zen 1891ko azaroaren 20an. Aspaldi idazteari utzia zegoen baina garai batean egin zituen lanak gogoangarriak ditugu.

Argia-ren sortzaileetariko bat zen eta aldizkari honez gainera *Euskal-Esnalea*, *Euzkadi*, *Gipuzkoarra* eta *Euskera* aldizkarietan idatzi zuen, inoiz «Anabi» izenordez. Baina, idazle bezala, liburuak izan ziren bere emaitzarik ederrena.

Erdaraz idatzi zuen liburu bakarra *Patrones y capitanes de yate* deritzana da, 1958an argitaratua eta geroztik beste zenbait argitalpen izan dituena. Baina, beste zenbait liburutan utziko ziregun sorketazko lana, euskara jatorrez idatzia eta kaletar giroz gainera. Merezki du beren berri ematea.

Lehen lehenik *Neska-mutileri dirua aurreratzen erakusteko* liburuxka bat atera zuen Aurrezki Kutxaren eskariz, 1923.urtean. Gero, *Aintziñako Olinpiar Jolasak* 1925ean, urte bete geroago Euskal Esnalea elkartearen *Itzaldiak* sailean berriz argitaratuko zena. beren eskariz eman zuen hitzaldi bat bai zen Olinpiadak zer ziren agertuaz. Baina lan mamitsuagoak horien ondorean etorriko ziren.

Euskaltzaindiak «Schuchardt Saria» eratu zuen literatura bizkortzeko asmotan. Bi urtez izan zen eta bietan Agustin Anabitartek eraman zuen saria, 1929an eta 1932an.

Usauri, eleberri eraz egindako irakurgai da, 1930ean *Euskera* aldizkarian zatika argitaratu zen lehenik eta liburu apartean gero. Itsas-giroko liburua, donostiar era jatorrean idatzia, euskara errezean, esaldiz aberats, hizkirimiri ugariz, ironiarik ez zaio falta. Bere idazkera, jolaskorrean eta bizkortasunean badu Pia Barojaren idazkera taxura, bere umorea hain mina izan gabe. Atseginez irakurtzekoa da eta inoiz ez dut ulertu gure artean zergatik ez duen izan begirapen hobe eta ospe handiagoa. Guk euskarazko lanak arretaz hartu ez ditugulako ote? Estilo aldetik behintzat, oraingo donostiar gazteak —nolabaiteko euskaraz ari direnek— badute A. Anabitartegandik zer ikasirik. Eta bertako ikastolak nekez aurkituko dute irakurgai hoberik.

Donostia deritzana ordea, egileak ber-berak zion bezala «*Usauri*-ren anai laztana» da. Baina donostiarrentzat unkgarriagoa. *Usauri*, itsas bidariaz harat-hunat mugitzen denez eta *Donostia* hiri barneko gora-beheraz, bertako giroz ihardungo bait da. Liburu hau ere, lehen lehenik Euskaltzaindiaren *Euskera* aldizkarian zatika argitaratu zen eta gero liburu berezian. Nik daukadan alea egileak berak Donostiako Eusko Pizkunde zertan elkarteari esku-eskribuz eskainia da eta elkarte horren sigiluz dago. Nonbait, gerratean ebatsi zutenek erretzea baino nahiago izan zuten sos batzuk trukean saltzea eta mesede ederra egin zuten, liburu zaharren dendaren bidez oso merke nere eskuetara etorri bai zen, euskarazko liburuz kasik inor arduratzen ez zen garaian.

Bestelako mesederik ekarri zidan bertako irakurgai atseginak. Donostiako ohiturak ederki jasoak ditu. Donostiarrek bertako gaiez liburuak aisa argitaratzen zaleak dira, baina ez dakit oraindik zelan ez diren arduratu lan horren birargitaratzeaz. Hor jasotzen bai dira bertako ohitura jator asko, ber-bertako hizkuntzaz idatzirik. Kale izenez ere bada bertan zerrenda ezaugarriarik. Amara berriko euskaltzale horiek liburu hau ezagutu balute ez ziren hain zakarki bezain arin sartuko beren ustezko iritziak emanaz, era jatorra liburu hontan bilatu beharrean.

Bestetan «jaiak» badira jatorrak, Donostian «festak» izango dira garbizalerik borrokatuenarentzat ere. Festaz eta ospaketaz ere bada zer jaso Anabitarteren irakurgai hontan: Santomasak,

Ihauteri (ordukoentzat «Iote» edo «Asteleniote» bere Zapanzar-
tekin, estropadak, zezen-suzko:

O! zezen pizkor txingar jario,
zenbat kontu zure merio!

Eta, bertan tokian-tokiz zer ohi zen: Plaza Berriko giroa, kaia
bere arrantzale eta arraidunen kresal usainez, Irutxuloko joan-
etorriak, Bretxako merkataritza bertako txarlatan feriantekin,
eta abar eta abar. Historiak ere badu bere tokia, eta hitzaldi ba-
ten oinarritz bale-arrantzaren berri anitz bada IX. kapituluan.
Horiekin batean, beste gora-behera asko donostiar batek bere
herriaren maitasunez idatziak. Donostian Donosti. *Momo* jainko-
kiakin esan dezagun:

Hartu jende maitiak

Donostiakoak

Oroipen aitormenak

Bihotz gurekoak.

Gainerako euskal idazle guzietan bezala, hutsarte luze bat
idekiko zuen gerrate zital harek Anabitartegan, eta gutien uste
genuen garaian agertuko zitzaigun berriz, isila hautsiz, *Poli* zeri-
tzan eleberriarekin. Egia esan, nik neuk, hau izan nuen Anabi-
tarteren lanetarik lehenen ezagutu nuena, 1958an. Bertako idaz-
kera erraz eta polita ezagutzeaz arduratu bai nintzen *Usauri* eta
Donostia arretaz irakurtzera.

Poli (1958), Kuliska sortan argitaratu zen, mutil umezurtz
baten ibileretan oinarritzen da eleberri hau. Umezurtz horrek,
bere bizi-lekua, edo hobeto esan, gorde-lekua, Urgull mendiko
gaztelu zaharraren toki batean du eta Donostiako parte zaharre-
ko bazter guziak miakatzen dituana da, janari bila edo bere bihu-
rrikerietan.

Harrera ona izan zuen eleberri honek. Ez dakit horregatik
izango zen, baina urrengo urtean Euskaltzaindikoek beren ur-
gazle izendatu zuten.

Azkenik, Aprika-ko basamortuan (1961), Itxaropena Argital-
dariak Kuliska sorta berean argitaratua. Bidaiazko liburua da,
1954aren hasieran Afrikako Ifarraldetik egin zuen jira kontatzen

du bertan, liburuaren azkenean ibilera hartako argazkiak agertuz. Marsella-tik Aljer-era jo zuen eta handik Busaada, Briska, Tugurt, Uargla, Gardaia, El Golea, Timimun eta Adrar zehar ibili zen. Han bizitua eta han ikusia kontatzen ditu. Egia esan, holako literaturarik ez da maiz erabili euskaraz eta honek beste gabe baliatzen du bere lana.

Behar bada, liburuaren hitzaurrean erakusten digu egileak bere urduritasuna edo ibiltari gogo: «Nik lurralde guztietarako gogoia izan det beti, gauza berri asko ikusteko egarria. Itsas-tarrenaganako naia ere bai. Izan ere, oriek ikusten dituzten erri ta bazterrak!» Holako gogoz, holako ikuspegiz burutu zituen Agustin Anabitartek euskarazko literatura lanak.

Orain, azken bidaia hontan, har dezala betiko atsedena, baina donostiarrek bere obra ezagutzeko arreta.

SALLABERRY - SOEGILE IL (1)

A. IRIGARAY

Berant jakin dugu berri mingarri hau; eta lekurik ezdugulakotz, xoilik erranen dugu eskualdongoaren zutabe nagusienetako bat zela Etienne SALLABERRY, Heleta - Baxe-Nafarroako semea. Bayonako VILLA-PIA Eskolategiko Filosofia irakaslea, EUSKO IKASKUNTZAREN Batzordeko laguna, halaber beste Tal-detako eta Euskalzaindikoa ere.

Bereziki 30 edo urtez, HERRIA astekariaren idazle jarraikia, bai euskaraz (Soegile izen ordez): internazionale-gaiak nausikiro azalduak; bai frantsesez POINTES SECHES izenburupean, Euskalerriko pertsonayen berri edo euskaldungoaren gertakari nagusienak, komentario zorrotz eta zehatzekin.

Euskalzale eta euskara edazaile beroa orozgaiñetik, adimen eta jakinduri aundikoa, euskaldunen arteko bakea sustatuz beti, eta bortxakerien aitzikoa. Europazale eta Franziaiko eskualdekatze-aren defendazaile suharra. Ikusmolde zabaleko kristaua.

Dolumin bizienak bere ahaide eta lankide adiskideeri ere. Nekez bateko da euskal Letretan utzi daukun uts eta zilo aundia.

* * *

A. M. LABAYEN IDAZLEARI OMENALDIA

Garagarrillaren (Ekainaren) 20-ean Tolosan izan dira, Biltzerra, Maai ingurua, Labayen-en *Domenjon de ANDIA* komedia jokatzuz *Leidor* Teatroan. Omenaldi merezitua izan du Euskalzaina den gure adiskideak, bere bizitza osoan ekin diolako euskera idazteari Aldizkarietan (Komediak ere) errez eta sakonki. Iru biltzar horietan Labayen-en antzerkiak Zubicaray bizkaitar komediagilea mintzatu da, bai eta Lecuona eta Eugenio Arocena, antzerki berriari buruz.

Euskal komediataz, Yon Echaide, I. Beguiristain eta Labayen bera ere, besten artean mintzatu dira. Beste ederra izan da, jende aunitz bildurik eta DOMENYON komedia jokatu dutenak —Eusral Iztunde, Intxisu, Tolosa eta Urnieta-ko antzeslariak ziran—. Goresmenak bihotzez lankide ospetsuari.

---

(1) Berri hauek denak 1981-ko udazkenean agertu ordez, gutaz kanpoko trabangatik, 4-5 ilabete beranduago agertuko, damurik.

LABEGUERIE ZENAREN OROITZAPENA

A. APAT-ECHEBARNE

Yada urtea baino geixago itzali zitzaikun, euskalzale eredua eta gure adiskide mina izan zena.

Norbaitek haren iduria belztu naiez errandakoak ezeztatze-ko ere (antusteria aise geiago xuritu beharra duen arren), lerro hauek bihotzetik dedikatzen diotegu, Cambo-ko auzapez ospetsua izan zenari.

Sendakina, Eskualzaleen Biltzarreko buruzagia, Euskalzaina, senadorea, eta euskal eragille aundiari.

Hil-meza, 1980 gn. urteko Uztailaren azken egun hartan, go-
renetik emana izan zen; oroitzea merezi du; 4.000 yende baino
geyago ba omen ziren etorriak, elizan ezin kokatuz. Doluaren
buru LABEGUERIE andere alarguna, Mixelen aitatama eta ahai-
deak. Kargudun aunitz, Chaban-Delmas, Bernard Marie, Petit,
Kontseilari jenerala eta alkate zernai; mediku asko, jendarme
burua, euskalzale eta euskalzain andana...

Meza euskaraz parte aundiena, illaren ordenuaren eskape-
nez; erriko musikarien bandera kutxa ondoan, gerlari oyena, eta
bai euskaldunena ere. Mattin, Esponda, Xanpun eta Alkatek ber-
tsu sentikorrak, kantatu zituzten. Larroque erretorak euskaraz
eta erdaraz esan du predikuan kanboarren izigarriko pena. Meza
ondoan, Mixel ITZAINA, Errikoetxeko idazkariak, euskaraz erran
du agur sentikor bat eta *berdin* erdaraz. Goy Petit-ek, ilaren zu-
zentasuna aipatuz, zerbitzu egiteko leya, fede azkarra, sorterria-
ren aldeko berotasuna..., *bainan* bereziki bake aundi baten griña
zuena.

Dirassar-ek zion euskalzale suharrenetarik zela: «Lan aundia egin du alor hortan, baino haatik, lan sakona egiten duenari, oraino geyago galdeiten zako; horra zergatik Labeguerie maitea, batzuek ez zitaken aski euskalzale... *hau egin balu, hola jokatu baledi*; aise da bazterretik mintzatzea... *balitzeneko errota hori gaitza dugu euskaldunen artean*.»

Bere kantu batzu ezagunak dira zazpi probenzietan —*Bakearen urtxoa - Nafarroa*— eta beste. Azken bizpiru urte hauetan asko sayatu da —*Carta*— (Charte) autonomia apur bat erdies-teko-tan, bilkurak egin arazi, bai Parisen ere mintzatu klarki euskaldunek dituzten eskubideen alde, bereziki euskararen alde... (eta oraino deus ezin erdietsi, gutaz trufatzen balira bezala...). Zorigaitzez zentzu guti dute Pariseko jaun antuste batzuek, dio Dirassarrek. Jendetasunaz zuen arrangura aundia...; leylala bere adiskideekin eta berdin bestekin ere. Xehea zen eta xehen adis-kide eta lagunzalea, Labeguerie.»

Bere itzalak bazituela? denek bezala, soizu. Baina Labegue-rie bezalako, Euskalerrriaren zerbitzari asko bagenitu, etzen ain eroria eta erraustua izanen gure Erri maitea.

BAPATEKO OHARRAK

BITAÑO

Irun: La Salle-enean.

1981. udaberrian.

BAPATEKO OHARRAK

- 1) *Zenobia Camprubi Auritzen.*
- 2) *Mañariarra Dodgson!?*
- 3) *Kitarra bi: (Pako eta Joxe-Mari).*
- 4) *Behobiko Hilerrisaindura, «Pegogaña»-ren oroimenez ibilalditxo.*

1. *Zenobia Camprubi Auritzen.*

1981 urtea. Martxoak, hemezortzi. Martindozeneako Oñajaurregian. Don Joseri ikustaldia. (Oñako Baroiak, Don Josek, larogei ta hamalau urte bete ditu egun hauetan). Argi du burua, bere gogorapenak-eta kondatzeko.

Urteak dira Burgeteko pasadizuak kondatzen hasi zitzaidala. Burgetekoa da gaurko ohar hau ere:

Ezkondu berria Don Jose. Burgeteko ostatu berrian dago, familiarekin. Anitz lagun daude ostatuan. Zenobia Camprubi eta bere ama, beste batzuren artean. Ateraldi barregarriak egiten

ditu sendagile batek. Neurritik kanpora ere ausartzen da noiz behin, eta altxa egiten da orduan Zenobiaren ama eta kanpora irteten jantokitik.

Argazkigailu berri on bat du Don Josek. Erretratu batzuk egiteko, eskatzen dio Zenobiak. Eskatu bezala egiten ditu Don Josek (Zenobia eta Zenobiaren ama, biek ondoan). Ostatuko gela bat antolatu zuten argazkiak errebelatzeko. Ez ditu gordetzen orain argazki haiek Don Josek.

Gero Nobel Saria irabaziko zuen Juan Ramón Jiménez olerkari ospetsuak Zenobiarekin ezkontzea nahi zuen, baina ihes egin zuen bere amarekin, eta Auritzen gordelekutu biak, ama alabak. Ipar-Amerikan zegoen Juan Ramón, eta eskutitzak bidaltzen zituen Auritzera. Hormakontra ibiltzen zen buruaz orduan Camprubi anderea: Ez zitzaion atsegin Juan Ramón bere alabarekin ezkontzeko.

Gutun bat hartu zuen gerotara Don Joseren arrebak: «*Atzo ezkondu nintzen Boston-en*», ez zuen esaten norekin; baina arrebaren lagun batek ere hartu zuen beste gutun bat, eta Juan Ramónekin ezkondu zela.

Madriilen aurkitu zuen behin Zenobia Don Josek. Kalean. Hormak ondo koltxaturiko gela bat antolatu zutela, Juan Ramónek baketan eta lasaitasunez lana egin zezan, kanpoko zaratarik entzun gabe. Puskatu egiten omen zuen gauetz, egunez egiten zuena. Eta bizi egin behar... Denda bat jarri omen zuen Zenobiak. Espainiako oroigarriak-eta saltzeko. Enbaxadetan saltzen zituen batez ere oroigarriak, eta horrela bizi izan ziren urte zail haietan.

Ondore onak ezagutu zituzten gero, garaipen haundiak bizitzan zehar eta azkeneraino.

2. Mañariarra Dodgson!?

Mañariko idazleari buruz idatzi nituen ohar batzuk *Vida Vasca* deitu Aldizkarian. «*Kirikiño*» eta beste euskal idazle batzuen jaioterria da Mañari. Erdaraz ere idatzi dute herri hone-tako batzuk. Euskaraz idatzi zuen Kapanaga abadeak (Kapanaga

gako Martin Otsoa, XVII.mendekoa). Euskaraz jarri zuen Ripaldaren Kristau Dotrina, eta 1656.urtean argitara eman Bilbon, Azpiroren moldiztegian. Portugalen egin zuen Dodgson euskalariak bigarren argitaraldia (Vizeu, 1893).

Vida Vasca aldizkariaren zuzendariak berak egiten zituen argazkiak. Argazkipeko oharak ere berak asmatu eta jartzen zituen. Baina, arraioa!, bere kontura «gehitzen» ere noiz bein bazekien egilearen textua, argazkiarekiko zerikusia ematearren.

Ez zuen ondo irakurri edo ulertu nire textua, eta argazki horietako baten azpian Mañariko semetzat jarri zuen Dodgson ingeles euskalari ospetsua!

Aldizkariaren ugazabari esan nion zer gertatzen zen (uga-zaba ezagutzen bait nuen, eta zuzendaria ez). Ez haserretzeko mesedez, eskatu zidan. Baietz nik, ondo zegoela, baina besterik gabe horrela ezin zela gelditu huts egitea, eta zuzenketa egin behar zela.

Bazituen xeblekeriak «*Ragon*»-ek, luze idazteko adina, eta hau bat.

Urteak joan dira ordutik... Haundia egin zidan benetan...

3. *Kitarra bi: (Pako eta Joxe-Mari).*

Gazte gaztetatik dugu kitarrajotzaile Pako. Gaztetatik darama bihotzean kitarra jotzeko zaletasuna Cadiztar mutil honek. Herritar adiskideak ditut Pakoren andrearen etxeoak. Bat egin dugu aurten denok «*Etxe-Zuria*»-n. Umetxo bat izan dute gazteok. Kantu bat egin diot jaioberrittoari, Xuberoako doinu batez abesteko.

Euskal doinuak ere ikasi behar dituzu, Pako. Zerbait behintzat bai, besterik ezean.

«Baina Andaluziarra naiz ni; hango musika daramat barrubarnetan gazte gazterik, umetarik.»

Bai, eta horrela jarraitu ere jarraitu behar duzu; zure herriartasuna ez duzu saldu ta galdu behar. Baina kontutan eta ez ahaztu, euskaldunen odola ere badaramala zure alaba jaioberririak. Ez ahaztu hori ere, Pako.

Iparragirrerri buruz hitz egin dugu. Luze mintzatu gara Iparragirrerri buruz. Joxe-Mari eta bere kitarra... Bere kitarra eta Gernikako Arbolia... Gernikan gordetzen den kitarra...

Begi adi eta erne entzun dit Pakok.

Euskaldunen Haritzaren ondoan gordetzen da Joxe-Mariren kitarratxo ospetsua...

Gernikara irten du gaur bertan Pakok, Joxe-Mariren kitarra agurtzera, Gernikara.

Kitarra bi: Pako eta Joxe-Mari. Pako eta Joxe-Mari: Herri bi, kultura bi, gizon bi, kitarra bi. Gernikara irten du Pakok gaur, andrea lagun, Jose-Mari Iparragirrerren kitarra zahartxoa agurtzera.

Gero arte, Pako. Esango didazu.

4. *Behobiko Hilerrisaindura, «Pagogaña»-ren oroimenez ibilalditxoa.*

Larunbata; Apiril-jorrailak hamaika. 1981.

«Pagogaña», Don Juan Thalamas Labandibarren oroimenez Behobiko kanposaindura joateko asmoa nuen, eta gaur arratsaldean egin dut joan etorria. Urdinilun eguna. Anakatik Behobirako xangaia hartu dut, lauretakoa, Loidiren botikategi aurrean. Badaezbada ere, guardasola hartu, euritako eta eskumakila gisa.

Oinez astiro astiro, Behobiko zubitik hilerrisanduraino. Motozale zaratalariak, bizikletak, kamioi eta beribil asko. Asko eta arin-arin. Ni bakarrik oinez, dordoka zahar baten antzera. Hirulau minutuko abiadura laster bat gazte batentzako, baina ordu erdi luzea niretzako.

Atseginez gogoratzen dut kanposaindu txiki, bakarti eta polit hau. Hogei urte gutxienez izanen dira bertan nintzela Irundik Larraun mendira oinez, ahantzezin ibilaldi batean: Denborak eta sasoi!

Goialdeko alxifretegia eta zuhaitz tantaia ez dituzte kendu. Hodeiertz ingurune unkiagarria, isiltasun zolibizi-naretasunean.

Erdialdeko lekutxoan dago burnizko gurutze zaharra ere, harri-landu-maila gainean, oholesi hostorrituz inguraturik.

Aintzinako edertasun liraina ez du galdu bidasoar bazter honek.

Erromantiku grabatuirudi on bat marrazteko gai egokia. Barrojak, Regoyosek, Salis Beraungoak... lan ederrak eginen zituzten bazterralde hau eredutzat harturik, baina haien denboretan ez dakit edertua ote zegoen hilentzako toki hau.

Otoitz bat Labandibartarren harrizko hilobi itzalgarrian, «Pagogaña» gogoan. Don Juanen ama izan zen Labandibartarra, eta amagurasoaren ondoan hilobiratzea izan da bere borondate mina.

Sasoidun gizon heldu bi euskaraz mintzatzen inguruan, eta agurtu egin gara.

Haize bolada dator, eta eurizarratua.

Guardasolpean baita irakurri Orixe: «Alde ditzagun begi ôk / beltz ontatik / argitara, Ianko garbi. / Ene begi ta gogoa / ta gorputza, / zuri so, gel bitez argi. / Urrun itzazu zureak; / begirozu / xahutu duzun aur oni. / Ez ater begiratzetik; / eman, aldiz, / indar ene begieri. / Begiz begi, gogoz gogo / gauden bi ôk; / naukazu maitatzen beti. / Atsedean zak ontan, gogo; / isil, beha, / ta Iaunagan ago tinki». (Barne-Muinetan, I: 32.orr.)

Bidasoa hegala, Martzial Deunaren elizatzkoa mendi gainean, aurrez aurre. Eta Pagogaña, Aiako-Harriak..., zeruertzeko ikuspegi.

Sarri egiten zituen ibilaldiak Hendaia ta Behobia zehar Unamunok. (Bere Ipuiak eta Paucker-en saioa irakurtzen nabil egun hauetan). Hemen hurrean agurtuko zuen Isidoro Fagoagak Don Migel, Bera-Bidasoatik bixikeletan etorri eta ezagutu zuenean.

Berriro Irunera xangaian, Etxeandiaren enparantzaraino. Sartuirten bat Beraunera. Lolita Salis da Beraungo etxekoanderea. «Luis de Uranzu»-ren alarguna eta «Pagogaña»-ren ahaidea. Beraunera etortzen ziren gonbidau egunetan Don Juanen aitongurasoak.

EUSKARA ITZALI DAN TOKIETAKO LEKUKOAK

A. IRICARAY

«*Esfuerzo bélico de Navarra en el XVI*», izenburuko liburua argitaratu du erdaraz. ARCHIVO-ko buruzagiak; euskal lekukotasun asko dituen. XVII-XVIII mendetan, dakigun bezala, euskaraz mintzo ziren Estellan, Iruñean eta egoalderagoko errietan ere. Hortaz landa, Nafarroak aizutasuna galdu zuen denborako izkribuetan irakurtzen ditugu, bere eskubideak gordetzen alegindu zirala erregearen okerkerien aurka.

Liburuak 447 orrialde ditu, aurten publikatia; ondotik dokumentuen fotokopiak azaltzen ditu Idoatek, moderno izkietan aldatu gabe; Paleografia ezdakitenendako eragozpen aundia. Ikusten aal dira - Aita sainduaren - Bulda «*Pastor ille caelestis*» - Iruñeko iriaren *amor-ematea*, Fernando V.-gn. erregearen alde onartutako *erabakia* berbera; garai hartako erronkariar batzuen *eriotzako* kastigua.

Nafarrek, aizutasuna galdu ondotik, erabe zuten *Alburquerque* miserregearen aldera, beren esku zuten Foruak defendituz... «los navarros están muy sentidos y fatigados y se quexan «mucho del áspero tratamiento que les hace dicho Virrey, pues ha puesto *lengua y nota* (mala nota) en la confianza y fidelidad del, siendo tan aficionados súbditos y fieles Vasallos de V.M.»

«Enrique IV de Francia y III de Navarra andaba preocupado por la seguridad de su Reino, sin tener que pensar en los montañeses navarros adictos a la causa agramontesa...» dio Idoatek,

baino euskaldunak (*ez xoilik montañesak*), geyenak beaumontesak zirala badakigu, Iparretik Erribera-raiño; eta agramontesak, geyenak berriz, erdaldunak. (Tudelatik egoaldeko mugaraiño)...

Nafarrak, alderdi batekoak edo bestekoak, berdintsu ziran erdaldunen aurka; Puente la Reina (Gares) tarrak kexu ziran, dio Archiberoak, tropak beti ostatatu behar zituztelako... «se alojaban en la Villa desde que vinieron los españoles a Navarra, según decía uno de los testigos»... Este detalle, dio Idoatek, nos revela cómo los españoles seguían siendo extranjeros para los putesinos, lo mismo que para el resto de los navarros.

Carlos V-gn. agintean... «La otra parcialidad es de beaumontes y éstos son afectos a los castellanos; el Jefe es el Condestable Conde de Lerín», sin embargo «universalmente, kopiatzen du Idoatek, todos los de este Reino tienen odio a los españoles y desean su rey natural, que es el señor de Albret (Labrit)».

En 1517 el Veedor general Malpaso daba a contrata la construcción de garitos y aposentos... «no se pudo encontrar en Navarra ningún cantero que quisiera trabajar a destajo, según lo había ordenado el Cardenal Cisneros... Las últimas obras las llevaron a cabo en agosto del 1521, el maestro mayor Pedro de Muruzábal; otros canteros son Pedro de *Plasencia*, Domingo de Apalagasti, y Juan de Arrese, estos dos últimos de Asteasu (Guipúzcoa).

Tudelan, 1583 urteko Corte-batzarretan lege bat onartu zen, Baxenafartarrerri, nafartasuna ukatzen ziona, eta hauek goraki protestatu zuten, Fernando V.-gn.ari eta Carlos V.-ri menpetasuna zinegin ziotela. Geroago nafartasun hori salatu zuten Oiherart eta Vizcay historiaegilek... Baxenafarrekoek esku zutela Castillako ofiziotarako. Carlos V.-k 1530-ean alde bat utzi zuen Baxenafarroa, gaitz izaten zaiolako lurralde hori defenditzea.

Vizcay horren liburuak dio... «Derecho e naturaleza que los naturales de la «Merindad de *San Juan Pie del Puerto* tienen en los Reinos de Castilla»... bere izenburuan.

Idoatek azaltzen du, «Micheto de Guembe, de *Vidaurre* en Val de Guesalaz... delakoaren Ordenuan» (año 1479)... el Notario Pere de Salinas le dio a entender en Vascuence y en Romanz».

Autoreak aipatzen du nunbaiteko Errefraua... *Azquenean conta...* eta makur itzultzen du... *Al final la cuenta...*; bere itzulpen zehatza dalarik... *El final es lo que cuenta...* Izkribu hau zegoen SARAITZU Valleko armarri zaharrean.

Martin CRUZATEk Katedraleko Txantrearen Azalpenan Carlos V. Emperadoreari diotso «...porque la gente Vascongada, que es la mayor parte y la que mayor necesidad padece de buen pastor de todo aquel reino»... Idoatek, Goñi Gaztambidek bezala, euskaldun ta anticastellano berdin zirala uste dute, konturatu gabe... beaumontesak bere kontrarioak baiño euskaldun-ago zirala»...

Sanzernin Parroquian 1645-an kantari bat autatzeko (Corista) zeuden; Arrechea (Aezkoa-Iriberriko erretorea) eta Xemeniz (Mendabiakoa)-en artean; hau izan zen autatua, baiña lekuko batzuek diote... «la lengua Vascongada es la natural y materna de esta ciudad y su Montaña, y la accidental y advenediza es la lengua castellana»... Idoate Romancearen alde agertzen da, baiña Arregui horrek diona egia utsa da. Los 4 Vicarios de las Parroquias pamplonesas eran Vascongados..., lo mismo que sus coadjutores.

El caballero de Santiago, Miguel Iturbide delakoak dio Tafallaraiño, Pirineotan, Cuencan eta Iruñean..., no tienen otra lengua. Nik publikatu izan dut Tafallan euskera, geyena erabiltzen zela, eta Estellan ere berdin; bieleketa ordea, bilinguismoa, edatuko zela ogei kilometro egoalde-rago, beste errietan ikusi dugun bezala. Blas FAGOAGA Irakasle zenak idatzi du *Vascongados* deitzen zirala garai hartan, erdararik ez zekitenak; hala da askoen iritzea.

A. Moretek dio kofesatzen ziranak euskaraz, 12-tik xoil bat izanzen zela; baiña ezdu balio lekukotasun horrek erdaraz kofesatzen direnetan ere euskaldun aunitz daude.

IPARRAGUIRRE, GIZATASUNAREN ALDETIK

A. IRICARAY

Gure euskaldun aundi hartaz mintzatzeko, ezta errez alderdi erosoa autatzea, askok idatzi dutelako bere biziaz, ibili zituen bidayetaz eta bere kantaz.

Bainan haren gizatasuna askotan illunpean bezala gelditzen da, uts egiten du; alderdi hori, ordea, bere bizitzaren zatia da eta ez ttikia.

Iparraguirre-ren ospea eta indarra, bere begibizietan eta bere abotsan zeuden; orai esaten den *karisma* delako aundi baten yabea zen eta horren bidez, ez xoil bereganatzen, sustatzen eta asaldatzen baizik *ere zituela* Libertatearen alde, urbiltzen zitzaizkion oro.

Hori gertatzen zitzayon orduan, Franzian, Italian eta bai Espainian ere; eta orai bertan bilkura batean edo euskaldunen oturuntza baten ondotik, bere kanta unkigarria *Guernicako arbola* norbait asi orduko kantatzen, berehala xutitzen da, alderdi orotako jendea eta barreneko sendimendu beroaz jabetuz, oro kantari; eta hau gertatzen da berdin Maulen nola Algortan, berdin Garazin edo Goyerrin, berdin Baztanen, Gasteizen edo Lizarran. Fenomeno hau, *Guernicako arbola* kantarekin xoilik agitzen da, eta ez batere, gaiñerako beste euskal himnoekin; ereserki himno honek bateratzen ditu alderdi guzietako euskaldunak, Iparraldean eta Egoaldean.

Gamazada deitu nafar inarrosaldi hartan, yada duela laurogei ta amar urte altxatua Gamazo ministroaren kontra, geyen kantatu zen soñua *Guernica-ko Arbola* izan zen, ez bakarrik Iruñean eta euskaldunen artean, baizik Erriberan ere, Etayok eta Zubiri-Manezaundik kondatu duten bezala.

Bere gizatasunaren alderdi nabari bat erakusten duena da, Bernardo Bengoechea - Txindurrik kondatzen duen pasadizo hau 1955 urtean:

«Zapatuetan juan oi ziren Ermutik Durangora erretxin-giñak, errexinezko kandelatxuak saltzera, astoetan euren trastiak artu ta; jakinez ta bide batez Iparraguirrek eta Zubiak (Zubiriak ?) jarri zituela euren maletak ta tramankuluak astoen gainan, urten ziran goizaldian lagunekin Durango aldera.»

«Zelan dagon Ermuan asi eta Durangoruntz bost kilometroko aldats gora aundi bat, ezin eutzen ba yarraitu gure gizonek erretxingiñeri ta larri xamar joiatzan (Nere amak esate eban Iparraguirre zala bizar zuriekin gizon zakar bat), arnasa puskat artu ta itzeindei eiri: «Gazte ta amandreak, igarten ba deutzazue ara gorago dagon bueltarako, gizonentzat ser dan bizimodurik onena, emongo deutzuet pezeta laurleko bana danori.»

«Gure erretxingiñok buruauste andixa artu eben, baña dembora artan lau errialekoak asko balixo eban lez, erantzun eutzen; Bizi modu onena zala, matrimonio santua ondo eruan, Jaungoikoak aginduten daban lez, umiak ondo azi, diru pixka bat aurrreratu ta gero zeruan aulkitxoak artuteko bidea egin.»

«Iparraguirrek esan eutzen; «ez diotzazu igarri; ta ara gorako bueltarako igarten badeutzazu, biña pezetaz (orduan biña pezeta, ez gutxiago bere, ez zituan irabaziko, eukezan erretxin danak saldu ta be); batu ziran atzen baten an bastartxuan gure amona zarrak; aren buruaustea andixa zan, ez zekien zer esan be, ba len esan eutzen euren eretxira, berriz be erantzun eutzen. «Ez diotzazu igarri (berriro be esan eutzen Iparraguirrek), ta an goragoko bueltian neronek esango dizutet, eta ala diño; «gizonarentzat bizi modurik onena au da; goizian karnaseruakin armoz, eguerdian apaizarekin bazkaldu; karramateru-arekin afaldu ta gero neskatxo gazte batekin lo egin.»

«Gure zarrok bildurtu ta geratu ziran itz orrek entzutian; baita oindiñok aldatza egoan ta, an gorengo bueltan barriro be, geratu ta esan eutzen auxe bertsua:

*Ai! Joxe Mari maitiaren petxuaren gaxoa,
Aldapa onetantxe neskatxa gaztearekin
Ez baldin ba nijoake,
Bertan geratu bearko nuke.»*

Nere ama Juana Mari Izaguirre zan, eta esan oi eban berak amatzortzi urte inguru zituela orduan.

(Bernardo Bengoechea - Txindurri - 1955.)

P.S.—Iparraguirre etorri zan Amerikatik 1877 (sic) urtean Urrillaren 20-an eta ill zan 1881-an jorraillaren 6-an; or bitartean izango zen ipuiñ au. A. Arrillagaren «Iparraguirre» liburuan arkitzen dira aipatu pasadizo hauek.

* * *

Bere gizatasunaren alderdi hori ere baiesten du Alonso Abai-tuak kondatzen duen gertakari honek... Markes de la Roqueja-quelin-ek gomendatuz Iparraguirrek lezionaek artzen zituen Parisen *Caroline Duprez* kantari ospetsuaren gandik (Urretxua-rra gizon ederra omen zen)... «y después de oírle cantar «*Guitarra zarcho bat*», se entusiasmó prometiéndole ayudarle gratuitamente. La asiduidad en el trato hace que la admiración se trueque en el más dulce amor (pues la Duprez deseaba hacer del basco un cantante de ópera), con el resultado de un vástago que fue prohijado por Iparraguirre».

Hunek kondatu zuen beste aldi batez, norbait arritzen zala haren alaitasunaz, eta urretxuarrak erantzun... «¡qué quiere usted! De joven leí a un filósofo que decía, la alegría engendra bondad; sólo los tiranos son graves y formales».

Bere yitea nehurtzeko ere ongi eldu da, laster asko egin zuen aldakuntza. Don Carlosen soldadoetan mutiko bat zalarik asi zuen arren, azkenean beti pakearen alde kantatu zuen eta gerla gaitzets, bertsu famatu honetan argi aski agertu zuen bezala Buenos Aires-etako *Teatro Colon*-en:

Zoaz D. Carlos zazpigarrena
urrun bai gure lurretik
Ez duzu utzi guretzat pena
eta tristura besterik;
Doluz, negarrez, ama gaxoak
Ai! ezin kontsolaturik,
Ez degu nai ez geyago ikusi
Zori gaiztoko gerrarik.

ARXU IDAZLEAREN MENDEURRENA

JUAN SAN MARTIN

Nor zen Arxu bere mendeurreneko omenaldia Euskaltzaindiak Zuberoan hain handikiro ospatzeko?

Zuberoaren izateak berak ere zerbait bultzatuko zuen omenaldia, baina ez Arxu zenak hortarako merezimendurik ez zuelako. Euskaldunok min dugu Zuberoan. Gure herrietarik baztertuena, hustuena, ikusten bai dugu galzorian. Berez hain ttipi garenontzat mingarri bait da bere zati bat galzorian ikustea. Eta, ah, nolako zatia! Herri literaturaz aberats eta jakintza mailan ere ez urri. Langilerik izan du historian zehar eta hauetarik bat zen Jean Batiste Arxu. Horregatik, euskaltzaleak beti izanen gara zordun.

Arxu, Altzürükun sortu zen 1811. urteko irailaren 11.ean eta 1881eko ekainaren 9an hil zen La Réole (Gironde) hirian.

La Réole-n igaro zuen bere bizitzako parterik gehiena. Mai-sua zen eta anitz urtez eskoletako ikerle eta arduradun izan zitzaigun. Baina inoiz ez zen ahaztu bere sorterriaz eta lanik franko egin zuen bere alde, euskaraz idatziz eta euskarazko zenbait lan frantzesera itzuliz ezagutarazteko. Honegatik zion Martin Hiribarrenek bere poema liburuan:

*Eskaldunen lorea, Arxu Xuberoko
Luma eta bihotzez lehena lerroko.*

1847. urtean Bernat Etxepareren liburua frantzesera itzulia eman zuen, eta, ondotik, urte berean, Oihenartek bildu zituen Atsotitzak eta Gaztaroa, Francisque-Michel-ek Parisen argitaratuko zituenak.

Handik urte betera, 1848an, La Réole-n, La Fontaineren alegiak argitaratuko zituen ber berak euskaratuak: *La Fontaineren Aleghia-berheziak, neurthitez frantzesetik uskara itzuliak*, zu-

berotar jator eta apain batean idatziak. Euskal haurrek eskolan irakurtzeko egin zituen. Eta hau izango zen bere euskarazko lanetatik garrantzizkoena. Baina, ez bakarra, noski. Bera Errepublika zalea zen nonbait eta urte berean argitaratu zuen *Kantu patriotikak*, Marsellesa euskaratua eta beste.

1852an ordea, *Uskara eta Frantzes Gramatika*, uskalherrietako *haurrentzat* egina. Bi hizkuntzatan idatzia.

Euskalarien artean oso ezaguna da L. L. Bonaparte printzeak zer nolako eragozpenak izan zituen Intxauspe kalonjearen alde-tik *Biblea* itzultzean. Honek ez bai zuen nahi oharrik gabeko *Bible* zatirik argitaratzerik, eta zuberotarrezko itzulpenetarako hautatu zuenez, bere langintza etenda ikusi zuen printzeak. Antoine d'Abbadie izan zuen printzeak harremanetarako laguntzailerik onena eta berriz ere bedonengana jo beharrean aurkitu zen. D'Abbadie-ren eskariz egin zituen Arxuk itzulpen batzuk eta L. L. Bonapartek gogoko izan zituen. 1859. urtea zen. Beraz, *arestian aipatu* ditudan lanak ordurako eginak zituen Arxuk eta printzea nortasundun lumarekin aurkitu zen. Eta hara gure errepublikanoa nola sartu zen printzearekin harreman hertsietan. Bizitzaren paradopak. Eta, 1861ean eskatu zizkion zenbait itzulpen eta hara nola agurtu zuen Arxuk printzearen eskaria:

Lucien Napoleo

Printze Uxkara dakienari

Printze jakintsu, pare gabia
Zureganat, ni, Rhut-en libria,
Ziberuako zaia jauntsirik
Huillantzen nuzu, ahalketurik.

Botz nundukezu, sotto bat egin
Nahi bazineit. - Lehen hunki-jin
Egin zeiola Booz handiak
Rhut gaixuari, dio ixtoriak.

Ber hunki-jina ukhen baleza
Ziberutarrak, haren bihotza
Iratzar laite Jaun Luzienek
Gor'altatzeko laidoriuen.

L. L. Bonapartek Antoine d'Abbadieri eskerrak ematean, itzul-
tzaile ona aurkitu ziolako, Intxausperen urrengo zuberotar idaz-
lerik hoberentzat jo zuen, ordurako Xaho hila zenez. Hor era-
kusten digu Xaho euskal idazle ona zela nonbait, baina gaur egun
ez dakigu holakorik, zeren Xaho zenak ez bai zizkigun utzi fran-
zes idatzitako lanak baizik.

Printzeak, ordea, Bible itzulpenetatik ikusten denez, kontuan
izan zuen zalantzazko fededun zen Arxu bezelako bati zer eska-
tu. Baina, Arxuk Bonaparterentzat itzuli zituen lanak ez ziren
bere garaian argitaratuak izan. Napoleon III.aren diru laguntza
aitu zitzaionean, Luiz Luzianok lanak bertan behera utzi behar
izan zituenez. Haregatik, urteak igaroko ziren lanok argitaratu
arte. 1888an, Baionan, Bible-Elkartekoek argitaratu zituzten *Ru-
then libria*, *Salomounen kantiken kantika*, eta *Jonasen libria*.

Iraganak iragan, Altzürükuk eta Zuberoak ezagutu dute be-
ren seme leiala nor zen. Bereziki, sortu berri den Su Azia deri-
tzan elkarteari esker, Arxu zenaren omenaldia antolatzen lagun-
du zutelako eta «Zuberoaren beharrak, euskararen zaintzeko»
zer ziren erakutsi zigutelako.

Gu, berriz ere han izango gara holako aukerarik denean.
Zuberoak merezi du.

KARMEN LARUMBE-REN DANTZARI-ELKARTEA

A. IRIGARAY

NAFAR BATEN BALLE TALDEA

Karmen LARUMBE, euskal jatorrikoa denak abiarazi zuen orai 8 urte BALLE Talde hau BRUSELESEN: 8 dantzari gain gaiñetik ikasiek osatzen dute Taldea; Cecile *Charles*, Veronique *HOTTON*, Anne Van *HOLDER*, *Pellaton*, *Ribeiro-Torres*; Karmen LARUMBE buruzagia eta Leendakaria Normando *TORRES*. Karmen gaztetxodanik Argentinan bizitu zen, eta han MISIONES errialdeko BALLETA ematen ari zelarik topo egin zuen bi pianista belgakin; hauek, loriatuak, Belgica aldera joanarazi zuten LARUMBE eta Bruseleko *Théâtre de la MONNAIE* delakoan dantza-ikaste sakonagoak egin arazi.

Gero, Pariseko Centre *POMPIDOU* delakoan agertu izan da, eta Arles-en; gero abiatu dira Madrilen eta Euskalerrian, arrakasta aundia bilduz; agertu gogo dute Florenzian, Brasilen eta Suizan. Oliten berriki eman duten Dantzaldia iru zatitan bereixten zen; lehena *Guernica* izenekoa —Picassoren kuadroan itxuratu— . Asmatu zuen hori New-Orleans-eko *Philharmonique - Orchestra* eta Pittsburgh-eko profesore batek Karmen Larumberi irakatsi.

Hunek, dantza bezala eman zuen Bruseleko Unibersitate *Librean*; «zezena zauritu» artuz leit-motif bezala eta *ilak ere berpizturik*... SARASATE nafar musikariaren euskal soiñu agitz eder batez, aurreku dantza bat ateratzen dute.

Bigarren zatiak *BUENOS AIRES hora cero* izenekoak, hango soñu eta dantzak itxuratzen. Irugarren zatia ESTUDIO deitzen da. Dantzari guztiak bere ofizioaren jabe dira eta Parisen eta Bruselasean dantza *Expresionista horiek* biziki laudatuak izan dira. Atsegin aundiz ditugu azaltzen LARUMBE andere euskaldun Taldearen arrakesta aundiak.

NAFARROAKO KONDAIRA LABUR BAT

Iruñeko Aurreztu Kutxak (Caja de Ahorros) bi Historia-liburu argi eta iduriez ornituak duela denbora bat bnatu ditu, bat euskerazkoa eta erderazkoa bestea. 60 orrialdetan, ele laburrez (koloretako iduriekin) arri-arotik asten da (Neolitikoa), Erromakoen denborako borrokak segituz xeheki. Bereziki, Ibañetako euskal arbasoen gandik, -778- urtean Karloman Imperatore-aren armada aundi harek yasan izan zuen galtzepe izigarria.

Gero, ENEKO ARIZTA (Arizeta) Nafarroa-ko lehen erregea eta bestek, agertzen dira; bereziki Sancho *GARZEIZ* (Garcés), Sancho IV, *jakintsua*, bere euskara, *lingua navarrorum*-deitu zuena, Alfonso *Guduzalea* (Batallador), *Sancho VII Bizkorra* (el Fuerte), Araba eta Gipuzkoa ostu zioten errege *indartsua*, bera Mororin amuruserietan edo... (?) zebillen bitartean.

Charles II-Evreux, frantzesek —«le mauvais»— deitua; baina Erresumaren Hacienda (Cámara de Comptos) zuhur apailatu zuena; eta *Pedro el Cruel* delakoarekin izan zituen autsi-mautsietan, bi euskal probintziak aldioro erreklamatzeko zituen. Gero, Fernando —*el católico*— delakoaren Nafarroako borrokak—. XIX gn. mendeko LAU gudualdiak (Karlistenak) eta horien ondorioz *euskeraren eta Foruen* galtze deitoragarriak.

Euskerazko liburua oso-ar, ongi dago, nahiz idazkera erre-zago eta argixagoa eman zitaken. Pertsonayen iduriak ezin arte-zago pintatuak, R. RAMOS-ek. Bi Liburu argi eta laburrek, utsu-ne larri bat betez, ongi aundia egin dezakete nafarren artean bereziki.

OLITEKO MUSIKA-ALDIAK

A. I.

MUSIKA-ALDIAK. Agorraren 1-tik 30 gn. egunartio, PRINCIPIE de VIANA INSTITUTO-ak erri hortan *Festivales* deitu Musika-aldi hauek apailatu ditu: 1-egunean, gaueko 10-tan KOSICE-Txekoslovaquia-ko Filarmonikak, *Orfeón Pamplonés* delakoarekin emango dute *Requiem de Verdi*, Elena Woods-sopranorekin.

2-gn. egunean *Kosice-ko* Orkesta berak *Beethoven-en* 9.ª Sinfonia. 8-gn. egunean Paris-ko *Ballet Compagnie Russillo* delakoak. *Consagración de la Primavera* (Stravinsky), Koreografia Joseph Russillo. GAMES —*Liszt* eta *Beethoven-en* Obrak— 9gn.ean, tenore berean, Ballet berak azalduko du *Gluck-en* ORFEO. 14-gn.ean KAI WINDING QUARTET-en YAZZ-emanaldia; BATERIA-Llacer. 15-16-gn.etan, LUCNICA-ko *Ballet-FOLKLORE Nacional*; Solistak Oravkova-Kotlarik.

22-gn.ean ZILINA-ko Ganbara-Orkesta eta *Bratislava-ko* Korala. Holasek, buruzagi. 29-30 egunean, *Dibak-Bach-en* Obrak eta Mozart-en *Misa de la Coronación* delakoa.

NURIA ESPERT Teatro taldeak EURIPIDES-en MEDEA Tragedia bota du.

* * *

K. ECHENAGUSIA-REN ANTOLOGIA BERRI BAT

Berriki agertu da —IPARRALDE-ko *Euskal idazleak* izenburuarekin Antologia xarmagarri bat, idazle ospetsu horrek osatua. 237 orrialdeko liburu aberatsa; bere euskara eder eta naturala, denak aise irakurriko eta autore horietan ongi ikasiko euskara, yostaketan bezala. Banderizoen Kanta zaharretik asten da; zati ederrenak dudarik gabe; orduko *Berterretxe*, *Atarratzeko*, *Maitia nun zira*, *Agota*, kantore horien sena eta bihotzondoa nekez arkituko modernoetan.

Berdin erran dezakegu aldi hartako, *Dechepare*, *Etxeberri biak*. *Oihenart*, *Axular* eta *Elissanburu-taz*; merezi duen bezala, balio du irakurtzea.

A. I.

«SALETXE»

JOKIN OTAEGI

Han zegoen gizona, kutxatxo apaina zizelatzen, atera nahi zuen irudia alabak irudikatutako koaderno batetik jasoz. Bapatean, gizon sentibera eta ñabardurazale baten aurrean zaudela somatzen duzu. Ederraren sena duenaren aurrean, alegia.

Martin Ugarte Azurmendi, «Saletxe», 1916.eko otsailak 14 Le-gazpiko Teileriarten jaio zen. Gaztaroa artzantzan eraman zuen. Gero, Teileriarteko «Saletxe» baserrian nekazal lanetara, eta azken berrogei urteotan baserriko lanak eta PESA lantegi handi-koak bildu ditu. Duela gutxi, lantegitik atsedena hartua du.

Experientzi aberatsa beraz. Eta «Saletxe» artzain, baserritar eta langile izanik ogibidez, barruko deiaz idazle da, artista da.

Bere txiki garaitan bazen nonbait Brinkolan apaiz bat ume ta gaztetxoak egunero gutxienez ordubeteko irakurtze eta idazte lanetara bultzatzen zituena. Eta hara non, gure Martinek hura jaso. Eta bertan iraun.

«Salatxek» lehengo mundua dakargu batez ere gogora. Joa-naren lainopean galtzen ari zaiguna: hitzak, ohiturak, lanak eta beharrak. Nahiz olerki eran nahiz hitz lauz idazten du. Aita Onaindiak Zornotzan eratzen dituen sariketetan behin eta ber-riz saritua izan da. Hala ere, orain arte ezer gutxi dauka publi-katurik.

Atsegin zaio «Saletxeri» poesia. Bere olerki lanak 200 foliotik gora harrapatzen dute:

«Aizkorri. Artzain poema». 1962an Larrean saritua. Poema luzea.

«Belaun giroen olerki ixilla». 1964an saritua.

«Itxas-poema». 1970ean saritua.

«Bizitzaren borroka; gazte-giroko 16 kantu». 1975ean saritua.

«Lana kantu-gai» 1977an saritua.

«Eguberri irudiak».

«Osterongoko olerkiak».

Nola idazten du «Saletxek»? «Esku-langille apala» izenburu duen olerkitik, hara emen lehenengo ahapaldia:

*«Esku azalak lodi eta latz arpegi zimur xurtua,
egunan buru ordu luzetan izerdi bitsez urtua.*

Lanaren nekez

t'abegi otzez

damakik bizitz mindua.

Arrazoi barik gallen artuta begi birekin zaitua.

Ugaritasun geiegin ordez

irabazpide neurtua,

burruka gogor menderagaitza, bizi bearrak sortua;

jaio intzandik diraun artean lanak gain-azpi artua...

Ogi zati bat etxera naiez

abil langille zaildua...!»

«Saletxek» liburu bat du argitaratua: «ON EGIÑAREN OBA-RIA». Itxaropenak «Kuliska Sorta» barnean 75. zenbakiz. Izenburuaren azpian hau dakar: «*Arriantxo sasi-medikuaren bizi-moldez, nobela tajura tolestua (1821-1909)*». Hitz lauz, jakina. Eta argi dago, nobela honen pertsonaia historikoa da, «Arriantxo», Beasaingo Arriaran (hemendik «Arriantxo») jaio eta Legazpiko Zabaleta baserrira ezkondu zenaren semea. «Arriantxo» honen oroitzapena bereziki bizirik gelditu zen Legazpi inguruan, batez ere bere sasi-mediku ibilerengatik.

Liburu honen balioa zertan datza?

— Garai hartan oso ezaguna izan zen norbaiten aztarnak jasotzean. Gure artean horrelako lanik gutxiegi egiten da.

— Orduko ohiturak, bidea, ibilerak onderongoei ematean: ikazkin lanak, meategikoak, baserriko gora beherak, sasi-meditzako ibilera bitxiak...

— Josten duen hizkuntzaren balioan. Eta hemen hiru puntu aipatu nahi ditut bereziki:

1. Aditz trinkoaren erabilera. Laguntzaileaz beste, ondoko hauen adizkiak jaso ditut. Gehiago ere izango dira noski: eduki, egon, egokitu, ekarri, eman, eragin, eraman, eritzi, eroan, etorri, ibili, iraun, iruditu, jakin, jardun, joan...

2. Hitz bikoteen aberastasuna. Erdialdeko lau ataletan dartzan agirikoenak bilduz, hara hemen zerrenda bat: alboz-albo, aldian-aldiro, aiko-maiko, arin-arin, aurrez-aurre, autu-mautu, bakar-bakarrik, basoz-baso, bat-batean, batik-bat, batekoz-beste, bat-bateko, bat-besteekana, bat-banaka, bakar-bakarrik, bana-binaka, bana-banaka, barra-barra, ber-bertara, ber-berak, begi-begiraino, bixkor-bixkor, doi-doi, erdi-purdi, erdiz-erdi, gar-gar, gainik-gain, goi-beheak, goiz-goizetik, goiz-goizetiko, gora-behera, gora-beherako, guzti-guztia, ibil-zebilen, igo-jaitsian, itxu-itxuan, izpi-mizpiak, jira-bihurka, jira-biraka, jira-biran, jira-biraz, lehenik-lehen, moko-mokoan, mordo-mordo, nola-hala, noiz-beinka, noizetik-noizera, nola-hala, non-nora, onez-on, orpoz-orpo, oso-oso, osta-osta, sasoi-sasoiko, txitxi-potxo, txitxi-potxoki, tarte-marteka, tarte-martekako, txuri-beltz, zena-zela, zerren-arren, zertan-hartan, hari-harian, hara-hona, hor-hemen...

3. «Saletxeren» sentiberatasun eta hitz joskera poetikoa. Gaurko nobelak beste era batetara eraiki beharko du bere giro poetikoa eta ederra. Behar bada. Baina «Saletxerekin» gaude, eta hara «Saletxek» nola josten dituen hitzak eta sentipenak:

«Etzuten goiz-giro argia. Gaztelazeak sortaldera bilduez zaroen laino matasa lodiak galerazten bai zioten aitu bide zen illargi laurdenkiari, eta moltso bakoitzaren egaletan margo gorrixtaz uztai meea baino etzen nabari, edo-ta, inoiz-bein, izarren aldaerak uzten zituzten ixuski antzo, txingar zirrarak goi zabal-dian...»

«Agure begi gorria ere mai ertzean exeria zegoen. Ixillik eta bildurti gisa. Ez zirudien arek atsoa bezin tzirtzil, itzerdi baka-
rrik ere etzuen zinzurretik atera. Jan bearrekoak jan ondoren,
azkabal bete ke-orri pipa gilborrean sartu ta sutu zuenean, su-
pazterrean kako eginaz aldian-aldian illintiei aize emanaz ke-
moltsoka irentsi ta bota, eten gabeko eztul legorren aize larriz
okotza dardari jartzen ziolarik».

Bizpairu ohar, amaitzeko:

• Ta bata: Idazle eta hiztun onak ekinean sortzen dira. Gi-
roa. bultzada, taldea behar du bai batak eta bai besteak. Euskal-
duntze eta Alfabetatze lanak non du gora aldeko muga?

• Bigarren: «Saletxe» ulerkaitza? Ala gure euskara erabat
eroria? Batuaren aurka itxu-itxuan dabilen gutarteko zenbaitek
hobe luke «Saletxe» bat batean ulertzeko lain euskara baleki.
Eta alde gabiltzanok, Martin eta antzekoen joskera harrapatzea
beharko dugu azkenbatez helburu. Aitortuz hala ere, «Saletxe-
ren» lanean badela zalantza bat baino gehiago.

• Hirugarrenez: «Saletxek» lantegitik ondo merezitako atse-
dena hartua du. Badakit idazte lanari gogor ekin diola. Jarrai
dezala denon onerako.

BIDASOTAR MINISTRO OSPETSUA

A. APAT-ECHEBARNE

Leku hontarat ekartzen dugu Jerónimo UZTARIZ doneztebearra. Hau izan zen euskal ministroen artean ospetsuena. Bere bizi geyena Flandes eta atzerrian pasatu zuen. Donezteben, 1670-an sortua, gazterik Flandesera pasatu zen Armadan sarturik 10 urteetako; geroago Sizilian egon zen 6 urtez, hango gobernariaren idazkari bezala. Madrilen *Secretario de Indias* izendatua izan zen, eta hor *Goieneche* bere erritarrarekin ar-emanetan sartu.

Baina bere osperik aundiena, *Theórica y práctica del Comercio y Marina*, bere liburuarekin irabazi zuen; arrotzen artean edatua eta Espainian persegitua izana. Bere semea ere *Secretario de Estado* izanak, argitaratu zuen liburua arraketa aundia bilduz aldi huntan.

Frantzes, italiano eta ingles edizioneak izan zituen. Ingles ekonomi-lari jakitun HAMILTON-ek kritika zorrotz bat azaldu zuen. *The mercantilism of Gerónimo de UZTARIZ, a reexamination*. Oraindik gaur egunean Ullastres Ministro izanak publikatu izan du erdaraz Madrilen (1948).

VOLTAIRE famatuak ere erran zuen doneztebearraz bere *ESSAI sur les moeurs et l'esprit des nations* liburuan... «*Le célèbre USTARIS, homme d'Etat qui écrivait en 1723 pour le bien de son Pays*». Ez ditugu hemen epaituko euskaldun Ministroaren Merkatalgo-teoriak; sar arazi nai zituen COLBERT ministroaren ideiak, merkatuak edatuaz eta —*primeras materias*— merkatuekietan bilakatuz. Orduzgeroztik Ekonomiako legeak zuzentasun aundirik gabe Ekonomia politikan sartu dira, Erresumako kutzak untzurrez bete naiez.

Ogei urtez European barrena ibili zen eta bere liburuan kon-
datzen du Holandan eta Ingoterran ikusi zuena, bereziki hango
merkatalgo aurreratuak; Franziaiko COLBERT argi hura zeukan
gogoko. Liburuan Espainiako zergaen politika, gogor kritikatzan
du; eta Townsend britanikoak eta COXE-k (*L'Espagne sous les
rois de la maison de Bourbon* delakoan) aunitz laudatu zuten
gure bidasotarra.

Uztariz-tar hauek, Vertiz, Mexicon, Cadiz-en kokatuak zeu-
denak, Jauregui Chile-ko miserregea eta beste nafar asko PEÑA-
FLORIDA-ren BASCONGADA Elkarteko Partalierrak ziran, ho-
rien kultur egitaten aldekoak; Juan Bautista *Goizueta*, Compañía
de CARACAS ospetsuaren buruzagia izan zen, *Iturriria*, Erratzu-
ko semea, artezkari nagusia eta *Gaston de IRIARTE*, erratzuarra
ere, COMPAÑIA bereko gidari iruak.

Azken hunek Erratzun eraiko zuen bi dorretako IRIARTEA
jauregia; Gaston beronek Iruritako ETXEBERRIA jauregia ere,
bai eta Uztariztarrek *Erreparatze*-koa; iruak tankera-itxura be-
rekoak dira. Gaston de IRIARTE hau ARMADA de Indias dela-
ko agintari izan zen eta mende huntan, politikan sartua ikusia
izan da, liberal alderdian.

XVIII gn. mendean eta geroago ere, lau Probinziak elkarren
arteana bilduago zeuden, euskara ere lauetan aise edatuago ze-
goen, ESPOZ y MINA-k bere MEMORIAS liburuan dion bezala, In-
dependencia edo frantzeste gudualdiari buruz... «Los guipuzcoa-
nos, vizcaínos y alaveses, que en el interés de derechos y naciona-
lidad, siempre han marchado unidos con los navarros, no podían
en esta guerra dejar de adoptar el mismo partido que éstos»
(Karlista gudualdian gauza bera gertatu zen. ESPOZ Y MINA
euskalduna zen, ez euskalzalea).

Felipe IV gn. mendean Erresumaren aferak yudu-portugesez
zeramaten; Felipe V. gn.enean berriz Goyeneche, Muzquiz baz-
tandarrenetan; XVI gn. ean, Idiakez eta beste giputz izan ziren
Carlos V eta Felipe II erregen Ministro eta idazkari. Orduko da
farregin-garri kobla hura... «Carlos V.-ren baratzen / Akerrak
ezpatadantzan».

PAUL LAXALT, U.S.A.-KO PERTSONAYA

A. IRIGARAY

Nehurriz gaiñeko REAGAN-en garaipen garbia erdiesten geyen lagundu dutenen artean, Paul LAXALT daukagu (garbiago Latsalde); NEVADA Estaduan sortua eta euskaldunen semea. ZIBERO etorkikoa, aita etama ziberotar jatorren (Artzainen) semea; REAGAN autespen borobilen garaile denak, bere lagunzale mamien artean, urbilenetarik bat LAXALT gure erritarra dugu.

Lehenago ere bigarren gobernadore tokia irabazi zuen botazionetan NEVADA Estaduan; agintari esperienziak beraz badauka Laxaltek. Hunen anaya Robert hemen ezagutu ginuen, Donibane Garazin egon zelako bakanzetan eta berak emanik (Idazle baita) irakurri izan dugu Sweet promised land dalako liburua, euskaldun artzainen peripeziak kondatzen dituen.

Gure erritar Paul LAXALTen kondizione preziatu bat erakutsi izan omen du, bigarren gobernari bezala agindu duenean NEVADAn; beure Partidokoak eztuela beinere beste partidoetarik obetsi-preferitu, zuzenaren eta justiziaren arabera baizik; alderdien diferenziarik batere egin gabe. Hola goratu izan du U.S.A.-n agintari euskaldun baten izen ona eta zuhurtasuna. Beste mundu huntako euskaldun agintariak ere, halaxe nai genituzke hemen, eguna nahasi hauetan.

* * *

BELLAS-ARTES MUSEKO ERAKUSKETA AUNDIA

Joan den illabete batez Bilbaoko Museo horretan ideki da, Euskalerrri-ko Pintore-artisten Erakusketa sonatu bat, orai ehun urtetik oraindanoakoak besarkatzen dituen. 19 Siletan berezia dago Erakusketa hori; guk xoilik nagusienak aipatuko ditugu. Joan den mendeko *Naturalismo* aldikoan, Xavier CIGA nafar artista. 98-gn urte sonatukoak; Ricardo BAROJA, Gustavo de MAEZTU eta Zuloaga.

Impresionismo tankeran, besten artean sartzen dira, Dario de REGOYOS famatua, Jose SALIS irundarra, Pablo URANGA, eta Jose M. UCELAY busturiarra zena. *Manierismo* Tankeran sartzen dira Jose ARRUE, ZUBIAURRE anayak eta Cabanas-Oteiza. *Post-impresionismo* Tankeran ikus daitezke Erakusketa huntan Jesus BASSIANO nafarra, Bienabe ARTIA bidasotarra, Juan de Echebarria, Tellaeché eta Ascensio MARTIARENA.

Kubismo deitzen dute Programan, bainan ene iduriko Aurelio ARTETA, Gaspar MONTES-ITURRIOZ-ek ezdute kubismoren itxurarik, *naturalismoa* baizik.

A. I.

JUAN JOSE MOGEL EN MENDEURRENA

JUAN SAN MARTIN

Juan Jose Mogel eta Elgezabalen mendeurrenaren ospaketa hautatu zuen Euskaltzaindiak dialektologiazko lehen ikastaroak egiteko. Eta, izatekotan ere, non hobeto Bizkai-Gipuzkoako euskalkien muga eta Juan Jose Mogelen sorterrri den Deban baino?

Justo Garatek *La época de P. Astarloa y J. A. Mogel* deritzan liburuan, Juan Joserren jaioterrria non zen argi utzi bazuen ere, gure artean erabaki ahal direnak ere eztabaidatzeko joera dugunez, zenbaitek zalantzan jarri izan dute mundura etorri zen herria. Honegatik, L. Villasantek bere *Historia de la Literatura Vasca* liburuan zalantza horren berri ematen digu. Baina, agerriak diotenez, gaur egun ez dugu zalantzan jartzetik, Juan José Deban jaio zen 1781eko apirilaren 26an.

Bere aita, aitona bezala, medikua zen eta zenbait herritan bete zuen bere profesioa. Beraz, Deban egin zituen urteetakoa dugu Juan Jose idazlearen sorrera.

Juan Jose, *Peru Abarka* liburu ospetsua idatzi zuen Juan Antonioaren iloba zen eta Bizentaren neba. Bizenta ordea, urte bete gazteagoa, Azkoitin sortua zen.

Neba-arrebok idazle ziren; euskal idazle ziren aldetik osabaren irakaskintzetatik ikasiak. Bizentak Esoporen alegiak euskaratu zituen eta *Ipui onak* izenburuz argitaratu (1804); horrez gainera zenbait Gabon kanta ere idatzi zituen. Baina, gaurko hontan Juan Joserren berriak soilki emango ditugu.

Bere osaba bezala, apaiz egin zen eta arbasoen Markina-Xemeinen eman zituen urterik gehienak, 1811. urtetik 1849ko uztailaren 20an hil arte.

Goi-mailako ikasketak, apaiz egin ondoren noski, Oñatiko Unibertsitatean osatu zituen. Osabaren antzera, jakintzaz aberats zen eta ondasunez pobre. Euskaltzale suharra zen. Antza denez, sermoi asko idatzi zituen euskaraz apaiz gazteagoei emateko. hauek sermoilaritzara zaletzeko, eta horregatik bere lanik gehientsuena barreiatu gelditu zen, inprimaturik gabe. Inprimaturakoen artean hiru liburu ezagutzen ditugu. Hauetatik bat bere izen gabe eta beste bat hil geroztik argitaratua. Hiru liburuko Markina inguruko bizkaieraz idatziak daude.

Lehenengoa, *Baserritar nekezaleentzako eskolia*, Bilbon 1816an argitaratua eta geroztik beste zenbait argitaraldi izan zituen. Liburu hau, Gregorio Arruek gipuzkeraz ipini zuen eta Tolosan argitaratu 1878an. Guraso baten nekazari bizitza adierazten du, eleberri gisara idatzia. Aita bat eredu dela seme-alabekin elkarriketan jarriz. Garaiko semea zen eta gainera apaiza, beraz, gaurko pentsaeratik aski urruti aurkitzen badugu ere, orduko pentsa-molde eta biziera ezagutzeko irakurgai garrantzitsua deritzagu.

Bigarren liburua, *Egunoroko lan on eta erreguak* (1820), hau ere zenbait aldiz argitaratua, predikuz ari da bertan, eta lehen liburuko euskara aberatsa badu ere, bigarrenean oraindik aberatsagoa du. Hizkuntza joriaz gainera, esaldiz ondo hornitua eta hitzez ta aditez ugaria. Frai Bartolomeren lanekin batean bizkaierazko literaturan goren mailetan jartzekoa dugu.

Hirugarrena, *Maiatz-illerako berba-aldiak* (1885) urte bete lehenago gipuzkeraz argitaratua izan zen, Tolosan bertan. Maiatzean eguneroko hitzaldigintzarako gertatua da, eta euskarazko idazkera bera jarraitzen du.

Juan Jose, euskaltzale borrokatuaz gainera foruzalea zen eta Karlisten gerratean Bizkaiko diputatu edo piel izendatua izan zen. Honegatik, gerra bukatzean deserritua izan zen.

Osaba hil geroztik *Peru Abarka*-ren esku-ekribua berak gordetzen zuen eta bere eskuz joan zen Aita Untzueta frantziskotarra. Honek, Zarautzko komentuan utzi zuen eta han gordetzen da oraindik. Amanuenseak kopiaturik zenbait esku-ekribu badira, baina 1881eko lehen argitalpena Zarautzotik egina da.

Osabaren irakaspen ona nabarmen agertzen da ilobagan eta bere euskarak ez dio zorrik, lehen irakatsia eta bidea markatzearena baizik.

AKELARRA-REN IPUIÑA

A. APAT-ECHEBARNE

Zugarramurdin bada leize bat, lau ateka dituena... Hor bada esaera bat, horko lezean bizi zirala lamiñak. Emen ere, esaunden arabera lamiña bat erdiko zegoela, auzoko LEKUBERRI baserriko etxekoandreari dei egin omen zion emagintzarako. Santimamiñeko jentillak bezala. Aurra jaio ondoren, lamiñak urrezko kiloak eta ardatza eman omen ziotzan saritzat emaginari, esanaz etxerakoan etzezala gibelerat begiratu. Emagiña irten omen zan eta bidean zijoala, arrabots aundiak gibelean entzuten; eta bere etxera iritxi zelarik, zango bat sartzean, bestea sartu gabe begiratu atzealdera; bere gauzen erdiak kendu omen ziozkaten!

Esaera bada Akelarre-zelaian sorgiñak beren dantzak eta billerak erabiltzen zituztela, eta leizean berriz debruak, akerraren idurian agertu eta sorgiñei gaiztakeriak irakasten.

Urtean bein —erriko jaien 4 gn. egunean, Dagonilla-18—, Sorginen lezean Zugarramurdiko zaarrak biltzen dira. Goizean iltzen dituzte leize ortan aari bat edo bi, eta bertan suegin ta erre. Eguerdian biltzen dira an zaarrak eta euren artean banatzen aragi errea eta jaten ogitardoakin. Gero elkarri eskuak eman ta, lerro luzean joaten dira erriko apezetxearen aurrera. An elkarrekin dantza egin eta ondoren erriko enparantzara jua eta bertan sokadantza atera ta animatzen da jaja.

Horko esaundak dionez, arpe ontan ETSIAK Eskola omen zuan eta AXULAR or eskolatua omen.

* * *

ENCICLOPEDIA ILUSTRADA

623 orrialdeko Enziklopedia argitaratu du *Auñemendiko* Buruzagiak (*Enc. ilustrada del P. Vasco*). Bertan azaltzen ditu Euskalerriko gertakari sonatuenak, Erromako ondamendiaren ondotik (V-gn. mendea) 800 gn. urteraino. Autore zaaren dokumentuen fotoak sartzen ditu Estornesek latinez eta gaztelaniaz; (zenbait, euskal autoreek publikatuak lehenago; *Campion*, *Lacarra*, *Carok...*) bai eta *Astronomo*, *Eginhardt*, *Hidatius*, *Isidoro de Sevilla*, *Rodrigo Ximen. de Radak*, etc.

Chanson de Roland edatu zen mende bat geroago, sarrazeoak pintatuz garaile bezala, euskaldunak ixilduz. Karloman joan omen zen Zaragozara, mahometanoek deiturik, baiña gero *Wali-ak* ez alde agertu, eta Karloman aserre itzuli, hango buruzagi *Suleiman-el-Arabi* bahituz. Beraz, bidaya hori bi gisetara kondatzen da eta autoreak dion... «*el asunto está claro*»... illun gelditzen da gure ustez. Iruñia konkistatzen du Karlomanek, horko sarrazenoen aurka (eta euskaldunak?...) Iruñeko arresiak desegiten du Iparraldera itzultzean... eta gero Ibañetan Karlosen Armadan gibelaldea desegiten dute eta xahutzen horko euskaldunek. Berri hauek ezagunak dira.

A. APAT-ECHEBARNE